

סוכות ושמיני עצרת

**ישראל ואומות העולם • מידת הביטחון של ישראל ושל
האומות • האמונה בישראל ובעמים**

על היחס שבין שבעת ימי החג לשמיני עצרת אמרו במדרש:

משל למלך שבאת לו שמחה. כל שבעת ימי המשתה היה המלך טורח עם האורחים, וכיון שיצאו שבעת ימי המשתה אמר המלך לבנו, יודע אני שכל שבעת ימי המשתה היית טורח עם האורחים, עכשיו אני ואתה נשמח יום אחד, ואיני מטריח עליך הרבה, אלא טול תרנגול אחד וליטרא אחת של בשר. כך כל שבעת ימי החג ישראל עסוקים בקרבנותיהן של אומות העולם, וכיון שיצאו שבעת ימי החג, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, עכשיו אני ואתם נשמח יחד, ואיני מטריח עליכם הרבה אלא פר אחד ואיל אחד (ילק"ש פנחס, רמז תשפב).

הרי שימי חג הסוכות הם ימי משתה לאומות העולם, וישראל מקריבים עבורם שבעים פרים.

הזיקה של אומות העולם לחג סוכות מצוינת גם בהפטרות של החג ושל שבת חול המועד: "והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות" (זכריה יד, טו). הנביא מביע שם תרעומת על כל מי שלא יעשה כן, ולא יבוא להיראות

בחג הסוכות, "והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלים להשתחוות למלך ה' צבאות, ולא עליהם יהיה הגשם".

והנה רש"י פירש בפרשת פינחס, ש"שבעים פרי החג הם כנגד ע' אומות עובדי אלילים שמתמעטים והולכים, סימן כליה הוא להם, ובימי המקדש היו מגינים עליהם מן היסורים" (במדבר כט, יח). הילכו שני ההסברים יחדיו? היעלו שתי הפירושים בקנה אחד, אורחים בסוכה מזה וסימן כליה שמתמעטים והולכים מזה?

גם פירוש הגמרא לחג הסוכות של עולי בבל מעלה תמיהה. ספר נחמיה מספר: "ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות, וישבו בסכות, כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא, ותהי שמחה גדולה מאד" (ח, יז). ושאלה הגמרא, אפשר דוד בא ולא עשה סכות, בא שלמה ולא עשה סכות עד שבא עזרא? והגמרא הסיקה, שאירוע מיוחד אירע בימי עזרא, שאנשי כנסת הגדולה של דורו ביטלו יצרא דע"ז, ודבר זה הגן עליהם כסוכה (ערכין לב, ע"ב). ומוסיפה שם הגמרא, שהיתה טרוניה על יהושע, שהוא לא עשה כן בדורו; דבשלמא משה לא ביטלו ליצרא דע"ז, שלא היה בימיו זכות א"י, אך יהושע שהייתה לו זכותה של א"י ולא ביטל - ננזף, ונשמטה אות משמו והוא נזכר כאן בשם ישוע, ולא יהושע. ויש להבין, את הקשר בין ביטול יצרא דע"ז לסוכה, וכן את הקשר בין זכותה של א"י לביטול יצרא דע"ז.

עוד נציין שתי תמיהות העולות משני מדרשי פליאה במצות סוכה. על הפסוק "וה' ברך את אברהם בכל" (בראשית כד, א) מובא בשם הגר"א, ש"פעם אחת בחוה"מ סוכות, בעת שמחת החג, שאל הגר"א זצוק"ל, מניין שקיים אברהם אבינו מצות סוכה, ולא היה מי ששייב לו על זה. ויען ויאמר: איתא במדרש, "וה' ברך את אברהם בכל" - זו סוכה". ויהיו כמתמיהים. ויאמר, "בכל", ר"ת "בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מב), "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות" (שם, שם), "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" (שם, מג) (דברי אליהו, פ' חיי שרה).

ועוד מדרש פליאה עה"פ "והשענו תחת העץ" (בראשית יח, ד) - שבזכות שהאכיל אברהם את האורחים תחת העץ, זכו בני"י למצוות סוכה. "אתה

אמרת 'והשענו תחת העץ' חייך שאני פורע לבניך וכו' בארץ מניין, 'בסוכות תשבו שבעת ימים' (בר"ר מח, י). מה עניינו של אברהם לחג הסוכות?

גם על דברי הטור בסימן תרכ"ה, שקבעו לעשות סוכה בתשרי, כדי שכל העולם ידע שאנו יוצאים מן הבית לסוכה זכר ליציאת מצרים; שבניסן זה דבר שבשיגרה שיוצאים אל מחוץ לבית, אך בתשרי אין רגילות לצאת, והדבר ניכר שעושים כן לצורך מצוה - גם על דבריו יש לשאול: מדוע עלינו לעשות סוכה כדי להודיע לעולם שאנו זוכרים את יציאת מצרים?

ישראל ואומות העולם

תכנית הפעולה של ריבון העולם בעולמנו, שהיתה פרושה לפניו בשעת בריאת העולם, נמסרה לאברהם כבר בדיבור הראשון של הבורא עמו: "לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך, ואעשך לגוי גדול... ונברכו בכך כל משפחות האדמה" (בראשית יב, א-ג). כבר ביארנו פעמים רבות, שהמשמעות של גוי גדול אינה גוי גדול בכמות, אלא גדול בקרבת אלוקים, "כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו. ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום" (דברים ד, ח-י). וכך נאמר במדרש: "ואעשך לגוי גדול. אמר לו: ומנח לא העמדת שבעים אומות? אמר לו: אותה אומה שכתוב בה 'כי מי גוי גדול', אני מעמיד ממך" (בר"ר לט, יא). הרי שקרבת אלוקים ומתן תורה הם הביטוי של גוי גדול, וזוהי מהותו של עם ישראל - קרבת אלוקים ותורה.

ומה התכלית שישראל יקיימו את התורה וידבקו באלוקים? - "ונברכו בכך כל משפחות האדמה", היינו שישראל יהיו לברכה לאומות העולם, והם ישתבחו בנו. אין זו רק הבעת תודה לישראל, אלא הכרה בערך המיוחד של עם ישראל ובתרומה הגדולה שהם תורמים לאנושות, בכך שהם מהווים צינור ליניקת השפע מן האלוקות לכל העמים, והכרה באור שהתורה הביאה לעולם (ועי' רש"י בראשית יב, ג). אמנם עתה קיימת התנגדות גדולה לישראל ואף שנאה - "סיני, שמשם ירדה שנאה לעולם" (שבת פט ע"א) - אך בסופו של דבר הם יכירו בישראל, עד כי יאמרו כל הגויים "לכו

ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ג). השפעה זו הולכת ופועלת בדרך ישירה ובדרך עקיפה, כדברי הרמב"ם בסוף הלכות מלכים, שהנצרות והאיסלם מיישרות את הדרך למלך המשיח, ואין בידנו להבין מדוע פועל הקב"ה בדרך מפותלת כזאת:

אבל מחשבות בורא עולם אין כוח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלה של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבד את ה' ביחד, שנאמר כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד (רמב"ם הל' מלכים פי"א ה"ד. הושמט מרוב ספרי הרמב"ם ע"י הצנזור).

ברם ישראל באומות כלב באברים, ורק דרך המרכז של ישראל יכולות האומות לינוק.

מידת הביטחון של ישראל ושל האומות

אחד הנושאים שבהם בא לידי ביטוי החילוק שבין ישראל לאומות העולם הוא מידת הביטחון. אומה"ע שמים מבטחם בכוחות הטבעיים, שהמייצג החשוב שבהם הוא השמש. "ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח... אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים" (דברים ד, יט). אך לא כן עם ישראל - "כי חלק ה' עמו" (שם לב, ט) - וע"כ חסינו בסוכות תחת ענני הכבוד ובצלו של הקב"ה, ולכן אנו מסתירים את השמש ושוכנים בסוכה ש"צילתה מרובה מחמתה", להראות שאנו חוסים "בצילא דמהימנותא", ולא תחת כוחות הטבע והשמש. וזהו שאמרו בשמחת בית השואבה - "אבותינו שהיו במקום הזה, אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה, והמה משתחוים קדמה לשמש, ואנו ליה עינינו" (סוכה ה, ד).

וכבר האריך הרמב"ן בפרשת אחרי, בחילוק שבין ישראל לאוה"ע בעניין ההשגחה. "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים... כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" (דברים לב, ח-ט) - הקב"ה חילק האומות והארצות לשרים ולמלאכי עליון, ורק עם ישראל וארץ ישראל נשארו תחת

השגחתו הפרטית, וארץ ישראל נקראת היכל ה', משום שהיא ביתו של ה', ורק שם מתגלית השגחתו וקרבתו ודבקו בישראל. "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה, תמיד עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב). וע"כ הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה (כתובות קי ע"ב), שהרי נמצא תחת השגחת השרים, ולא תחת השגחה אלקית ישירה.

וזו מטרתם של ישראל, להפיץ אמונה זו, כמ"ש הנביא "ואתם עדי נאום ה' ואני אל" (ישעיהו מג, יב) ואמרו חז"ל, "אם אתם עדי אני אל, ואם לא, כביכול אינני אל" (ילק"ש יתרו, רמז רעא). וזו השליחות שהוטלה על אברהם, עד שלבסוף יתברכו בו כל משפחות האדמה. וע"כ נצטווה ללכת אל הארץ אשר אראך, כי אי אפשר להנחיל אמונה בלא א"י. וע"כ הולך אברהם וקורא בשם ה' ועושה נפשות.

מהלך זה יסתיים לעתיד לבוא, כאשר הגויים יעלו לחוג את הסוכות בירושלים, "והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם, ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות (זכריה יד, טו), או אז הם יתנתקו מהתלות בשמש וישבו בסוכה ויודו במלכות ה'. אמנם לא כולם יזכו לזה, וזהו שקראנו בהפטרה בשבת חול המועד, שגוג ומגוג יובס בהרי ישראל (יחזקאל לח), ועפ"י המקובל, אירוע זה יתרחש בחג הסוכות, וע"כ מפטירים בסוכות על מלחמת גוג ומגוג (טור או"ח סי' תצ). ואז תסתיים מלחמת עמלק. וכך ביאר הרב הירש, ש"גוג" הוא מלשון גג. ואכן תרבות הגג שמה את מבטחה בכוח ובעצמה האנושית, שהיא המגינה עליהם, בניגוד לתרבות הסוכה - "כי יצפנני בסכה, ביום רעה יסתירני בסתר אהלו" (תהלים כז, ה) - שאנו חוסים תחת כנפי השכינה. ואפשר שלזה רמזו חז"ל שלעתיד לבא הקב"ה יבחן את האומות, וכולם יעלו לראש הגג ויעשו סוכה. הסוכה תיבנה על הגג להורות על הכרתן שפסולת גורן ויקב מגן יותר מן הגג. באותה שעה הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה, והן בועטות בסוכה וחוזרות לאמונתם בחמה, יורדות מן הגג ושבות להסתופף תחת הגג, ולא בצל הסכך (ע"ז ג ע"א).

ראשיתו של המאבק הזה בשחר תולדות האנושות, כשבנו בכבל את המגדל וראשו בשמיים, ואחריתו בקריסת הגג ובניית הסוכה, כשהאומות יקבלו

את האמונה באל אחד ויעלו לחוג את חג הסוכות בעיר האלוקים; שכן הישיבה בסוכה מבטאת את ביטול העבודה זרה. ואכן בתולדות האנושות מצינו מלחמות כנגד היצה"ר במטרה לכובשו, אך רק פעם אחת בתולדות האנושות מצינו תופעה של ביטול יצה"ר כמו שיהיה לעת"ל "ואת הצפוני ארחיק מעליכם" (יואל ב, כ). היה זה בראשית הבית השני, כשאנשי כנסת הגדולה הצליחו לבטל יצרא דע"ז, וע"כ מצוה זו הגנה עליהם כסוכה (ערכין לב ע"ב), כי סוכה מבטאת את השלמות שמתגלה באחרית הימים, שכולם יכירו שה' מלך (וע' פחד יצחק, יום הכפורים, מאמר ז).

האמונה בע"ז תקרוס רק כשעובדיה יעלו לארץ ישראל, שכן הארץ היא היכל ה', ורק שם מתגלית האמונה בה' בטהרתה. ולכן משה שלא הייתה לו זכותא דא"י, אין לבוא אליו בטענה שהוא לא ביטל את יצרא דע"ז; אך על יהושע יש קפידא, שהרי הוא כבש את א"י והוא לא ביטל יצרא דע"ז - לכן נחסרה אות משמו. לעומתם עזרא ביטל את יצר של ע"ז, וע"כ הגנה עליו זכות מצווה זו כסוכה.

וכיוון שאברהם היה הראשון שהחל ללמד אמונה, והצליח לעשות נפשות לא-ל עליון - הוא זה שזכה למצוות סוכה. את הפסוק "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בראשית יב, ה) פירשו חז"ל, שהיה מכניסם תחת כנפי השכינה, שהרי אברהם הלך וקרא בשם ה', "הקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה", נלחם כנגד ע"ז וקירב את הבריות לאמונה באל אחד, והיה מלמדם לברך ולהודות לה' (סוטה י ע"ב. בר"ר מט, ד), לכן ה' בירך את אברהם בכל - ובכל זו סוכה; ובזכות "והשענו תחת העץ", זכה לסוכה שמסוככים בעצים. ובפיוט הנאמר בתחילת חזרת הש"ץ בשחרית יום א' של סוכות מצוין: "קושט שענית עץ, לעומסי פרי עץ". ופירושו: "אמיתת זכותו של אברהם שאמר 'והשענו תחת העץ', זה הזכות שתזכור לעומסי פרי עץ" (מטה לוי).

ולפיכך כתב הטור שיוצאים לסוכה בימי תשרי כדי להודיע לעולם עניין יציאת מצרים, שכן היא עיקרה של הסוכה, לפרסם האמונה בהשגחה האלוקית. אולם רק באחרית הימים יודו כל העמים בזה, והם עצמם יעלו לחוג את חג הסוכות בירושלים.

אחדות השם

הסוכה, המכרזת על ניצחון האמונה על הע"ז, שזורה באחדות ה'. הנה מצאנו דבר מופלא באיות התיבה "סוכה", בספר חשק שלמה על מסכת סוכה (הודפס בסוף המסכת בהשמטות). שם מובא בשם פרי עץ חיים, ועוד ספרי מקובלים, ש"סוכה [בכתיב] מלא הוא בגימטריא צ"א כמניין הוי"ה ואדנות". והוסיף שהדבר מתמיה, דהיכן מצינו במקרא סוכה מלא, (בשום מקום במקרא לא נכתב סוכה בוא"ו אחרי הסמך). "אכן שוב ראיתי דובר ה' בפיהם אמת, דיגעתי ומצאתי בעז"ה בתהילים ע"ו בקרא ד'ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון' (תהלים עו, ג), נכתב שם סוכו בוא"ו אחר הסמך"*. אכן זה יתממש לעתיד לבוא, שהשם יהיה שלם, והדבר יבוא לידי ביטוי גם בשלמותה של הסוכה. אך כל עוד עמלק קיים, ולא נערכה עדיין מלחמת גוג ומגוג, אין השם שלם. "כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור", ודרשו חז"ל, שכל עוד עמלק קיים, אין השם שלם ואין הכסא שלם (שמות ז, טז, וברש"י שם). רק לאחר מפלת גוג ומגוג תתגלה בחג הסוכות אחדות ה', ואז נאמר "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט), או אז גם הסוכה תהיה שלמה. וכשישכון כיסא ה' בירושלים, יושלמו האותיות החסרות - ו' וה' של השם וא' של הכסא - כנאמר "כי בחר ה' בציון או ה' למושב לו" (תהלים קלב, ג), שכשהאותיות או"ה של השם והכיסא ישובו למקומם, וכשכיסא השם יהיה שלם, יחזור מושבו לציון**.

ברם אחדות ה' מותנית באחדות ישראל - "אתה אחד ושמן אחד, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ודרשו חז"ל: "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט, ו), "אימתי בשמים מעלותיו? - כשישראל אגודים ביחד, משל לפלטרין שבנו ע"ג ספינות, כל זמן שהספינות קשורות פלטרין שעל גביהם עומד" (במד"ר טו, יח). אחדות ישראל היא היסוד שעליו

* אף שבחלק מספרי התהלים מופיעה המילה "סכו" חסרה גם בפסוק זה, החשק שלמה מציין שבמנחת שי כתב שצ"ל "סוכו" מלא, ומוסיף: "וכן מצאתי בספרי כתובים הנמצאים בבית המדרש של הרה"ג הצדיק מוהר"ר אריה ליב ב"ר בער זצ"ל הנכתבים בקלף, שנכתב תיבת סוכו מלא ו' אחר הסמך [ויודע שנכתבו בזמן הגר"א ז"ל וע"פ צוואתו והשגחתו]. עכ"ל.

** עי' על זה בהרחבה בכרך ג', מאמר "יתגדל ויתקדש".

נבנה הפלטרין של מלך מלכי המלכים.

אך אין די באחדות ישראל בלבד לשאת את היכל המלך, ויש צורך גם באחדות האנושות כדי להשיג את אחדות ה'. וזהו שכתב רש"י עה"פ "שמע ישראל" (דברים ו, ד): "ה', שהוא עתה אלוקינו, ולא אלוקי עובדי כוכבים, הוא עתיד להיות ה' אחד, שנאמר 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד' (צפניה ג, ט). ונאמר 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'" (זכריה יד, ט). הרי שהמגמה היא שכל העולם יכירו במלכותו - ובזה תתגלה אחדותו. אך מדוע יש צורך שיביעו זאת דווקא בשפה אחת?

קיומה של שפה אחת אוניברסאלית הוא חרב פיפיות. הדורות הראשונים שלאחר המבול חטאו בבניית המגדל בבבל, משום שכל הארץ דיברו ב"שפה אחת ודברים אחדים" (בראשית יא, א); ולפיכך הם נענשו והתפצלו לשבעים אומות ולשבעים לשון: "הבה נרדה ונבלה שם שפתם" (שם ט, ז). פיצול זה הוא המקור של כל הסכסוכים והמלחמות בעולם, וזה פגם באחדות ה'. אך לעתיד לבוא תחזור האנושות למקורה, שוב לא תהיה חלוקה לעמים ובלבול בשפות, והאנושות תתאחד לגוף אחד, או אז יהיה גם ה' אחד ושמו אחד; אך קודם לאחדות זו חייבת האנושות להאמין בתורת ישראל ולחזור ולדבר בשפה אחת. וכך אמרו במדרש: "כי אז אהפוך אל עמים", מלמד שכל האומות יהיו גרים גרורים לעתיד לבוא וכו', לשעבר כתב 'הבה נרדה ונבלה שם שפתם', וכתב 'בלע ה' פלג לשונם' (תהלים נה, י), אבל לעתיד לבוא - 'אהפוך אל עמים שפה ברורה'" (ילקוט ש צפניה, רמז תקסז).

וזה הוא התפקיד המכריע של ישראל: לאחד את האנושות כולה, אף שייחודה של האומה הישראלית תישמר. וכך דרשו חכמים: "ויקה עשו... ואת כל נפשות ביתו" (בראשית לו, ו) - לשון רבים. ואילו ישראל ירדו ב"שבעים נפש" (שם מו, כז. שמות א, ה) - לשון יחיד, שאומה"ע עובדים לאלוהים רבים, הם נפרדים ונפשות רבות, אך ישראל עובדים לאל אחד והם נפש אחת. וכשהאומות כולם יתכנסו תחת כנפיהם של ישראל, יתאחדו גם הם לנפש אחת (ויקרא רבה ד, ו). ובלשונו של הרמח"ל: "ואין

להם תיקון אלא שישתעבדו לישראל, ואז מה שמצד עצמם הם בריבוי הנה מצד ישראל ישובו להתקשר ויחזרו גם הם לבחינת האחדות" (מאמר החכמה), שכיוון שישראל הם כלב באברים, הרי שהלב מאחד את האברים כולם לאורגניזם אחד.

ועל כן גם אומה"ע הם אורחים בסוכה, ועם ישראל דואג להם ומקריב קרבנות שבעים פרים, ובזכות פרי החג הפוחתים והולכים הם מתקרבים, ומתמעטים והולכים, היינו שמתאחדים לגוף אחד. ואין זה כליה כפשוטה, שאין עניינם של ישראל לגרום לכליה לאומה"ע, אלא לתקן ולרומם אותם, וע"י התמעטות האומות, מתקרבים הם לאחדות האנושות ולאחדות ה'. וביאר הרב באיגרותיו:

על דבר האמונות הזרות, אומר לכבוד גאונו את דעתי, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורן של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם, כי אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות (אגרות הראיה ח"א, עמ' קמב).

ברם מטרה זו של אחדות האנושות לא תטשטש לא את ייחודם של ישראל ולא את מעלתם, ולעולם יישארו ישראל לב האומות; שכן משה ביקש מהקב"ה "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שמות לג, טז) - ביקש משה שלא תשרה שכינה אלא בישראל, ורק דרך ישראל יכולים אומה"ע לינוק מהשפע האלוקי. וכ"כ הספורנו עה"פ "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), שגם בשעה שהאנושות תתעלה, עדיין יהיה עם ישראל לב האומות. וכ"כ המשך חכמה:

לא מיבעי בשעה שהעמים שקועים באמונות המוטעות, ואינן מכירים היוצר היחיד, אלא אף בשעה ועת שיהיה שמו אחד, ויהיו הכל מכירים ויודעים אמיתות ה' ית', אז יהיו הם הסגולה. וזה אף "כי לי הארץ", והארץ יהיה לי - לשמי, כולם יהיו מכירים שם ה', גם כן תהיו סגולה (משך חכמה, שמות יט, ה)

ויפה תיאר הרב את האחדות הכלל-עולמית:

ראויה היא האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת, וחדלו אז כל התיגרות וכל המדות הרעות היוצאות מחילוקי עמים וגבולותיהם. אבל העולם צריך להעידון התמציתי, שהאנושיות משתכללת על ידו בעושר הצביונים המיוחדים של כל אומה. זה החסרון תשלים כנסת ישראל, שתכונתה היא כמין אוצר רוחות גדול הכולל בקרבו כל כשרון וכל נטית רוח עליונה. ובמילואה הגמור של כנסת ישראל יהיה שמור בעולם, ביחוד על ידי קישורה עם כל העולם כולו, כל הטוב שיוצא מפלוגת עממים, ושוב לא ימצא כל צורך בהתפלגות הממשית, והיו כל העמים הכלליים חטיבה אחת, ועל גביהם בתור אוצר קדוש, ממלכת כהנים וגוי קדוש, סגולה מכל העמים, כאשר דבר ה' (אורות, אורות ישראל פ"ה, יא).

ולכן אנו מזכירים בתפילה "אתה בחרתנו מכל העמים וכו' ורוממתנו מכל הלשונות", וביאר הרב זצ"ל על פי דברי הספורנו הנ"ל, שאע"פ שלעתיד לבוא "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" (צפניה ג, ט), וכולם יהיו בנים לה', מכל מקום ישראל לעולם יישארו בכור ה'. וע"כ פירש הרב, 'בחרתנו מכל העמים' - השפלים, אך גם 'רוממתנו מכל הלשונות', שהלשון והשפה מורה על תרבות גבוהה, וגם מהם רוממתנו (מדבר שור, עמ' ש).

האמונה בישראל ובעמים

כשם שקיים חילוק במידת הביטחון בינינו לאומות, כך יש הבדל גם בעומק האמונה. הרב קוק זצ"ל מבחין שישנן שתי מידות באמונה, הכיסופים הטבעיים שבנפש האדם לאלוקים, שהם טבעיים לכל אדם שנברא בצלם; והאמונה העליונה, הנובעת מסגולת ישראל המיוחדת.

שתי מדות הן: יסוד הטבעי של האמונה, עריגת הקדש שבנפש האדם, והיסוד העליון, הארת הקדש בצורה העליונה שלמעלה מן הטבע המושלת על הטבע ומשכללתו (שמונה קבצים ז, קלב).

החילוק בין ישראל לאומה"ע אינו רק בזה שלנו יש תוספת שלמעלה מן הטבע, אלא אף בצורה התחתונה של האמונה יש הבדל: אף שבזה יש לנו מכנה משותף איתם, אין תביעת האמונה אצלנו ואצלם שווים, שכן

האמונה אצלנו דורשת גם את קיום המצוות, ואילו אומות העולם אינם חייבים אלא בשבע מצוות בני נח. אפילו מצד האמונה הטהורה אין להם תביעה לקיום מצוות, משום שאצלנו המצוות באות לרומם אותנו אל הקודש העליון, לאמונה הסגולית, הבלתי טבעית, והגויים אין להם שום שייכות למדרגה העליונה הזאת.

אמנם לעתיד לבוא תתעלה האמונה היסודית אצל הגויים, ואף הם יאמרו "לכו ונעלה אל הר ה'", אל בית אלוקי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו" (ישעיהו ב, ג). והאיר הרב את עינינו שפירוש הפסוק, שהעמים יגיעו להכרה שאין די באמונה המופשטת שלימדו אותם האבות שזה נקרא הר ושדה, אלא יש צורך להיכנס אל הבית פנימה, אל בית אלוקי יעקב, אל המצוות המעשיות, ולהכרה זו יגיעו אומות העולם "אחרי שראינו מה פעלו אלו החוקים והמשפטים הדקדוקים וגופי ההלכות על אומה נפלאה זאת, שנתקיימה בנסי ניסים, וצצה ופרחה בקדושתה המיוחדת גם בימי עוניה ומרודה, וזכתה לאור גדול". הרב דקדק שם בלשונו וכתב, שהם יבקשו לשוב אל הלימודים הפרטיים, שהם נחלת יעקב, המצוות וגופי ההלכות, "כמה שנוכל עכ"פ לחקות ולקחת מהם רטיה למחץ העולם והאדם הלקוי בכל ערכיו". הם ישאפו לחקות את ישראל, אך לא יהיו חייבים בכל תרי"ג המצוות, ולפיכך לא ישתוו למדרגה של ישראל.

ואכן יש במצוות רבדים שונים: הצד הטבעי והסגולה האלוקית. הצד הטבעי של המצוות הוא הצד השכלי, החינוכי, ובחינה זו שייכת גם לעולם הזה, כמ"ש הרב על דברי חז"ל, שההר שהתורה ניתנה בו נקרא הר סיני, משום שממנו ירדה שנאה לאומות העולם, וז"ל: "לא עניין עליון ומופלא מן האדם יש כאן (=במתן תורה) כי אם עניין ההולם את האדם, אשר מבלעדיו הוא יחשב לחיה רעה". ולכן לעתיד לבוא יחולו שני שינויים חשובים באמונת הגויים: ראשית, אמונתם תהיה טהורה, אמונת ייחוד, נקייה מהצדדים השפלים של ע"ז. על תופעה זו חזה הנביא צפניה, "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', לעבדו שכם אחד". שנית, אף העמים יקבלו על עצמם קיום מצוות, כמ"ש "ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו" (שם, שם).

אך לעולם העמים לא יהיו כישראלים גמורים. וכבר כתב המהרש"א, שלעובדו שכם אחד בנבואת צפניה משמעו כמו שמוזכר בפרשת ויחי "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך" (בראשית מח, כב), היינו חלק אחד נוסף על מה שקיימו עד עתה, "ונראה לפרש כיוון שלא יקבלו את הגרים, א"א להם לעובדו בכל מצוותיו כישראל, אבל הגרים יעבדוהו חלק אחד מן התורה שאפשר להם לקיים" (מהרש"א, ע"ז כד ע"א). והנה מביאה הגמרא מקרא בזכריה, שהקב"ה אומר "אם טוב בעיניכם הבו שכרי, ואם לא תִּדְלוּ וישקלו את שכרי שלושים כסף (יא, יב)". ופירשו בגמרא, "אלו שלושים מצוות שקבלו עליהם בני נח, ואין מקיימים אלא שלושה. אחת שאין כותבים כתובה לזכר. ואחת שאין שוקלין בשר המת במקולין. ואחת שמכבדים את התורה" (חולין צב ע"א). אמנם בירושלמי אמרו שפסוק זה מדבר על העתיד לבוא, שאז יקבלו עליהם העמים שלושים מצוות (עבודה זרה, פ"ב ה"א). ואפשר שלא פליגי, אלא שבעולם הזה הם ויתרו אפילו על ז' מצוות, ולעתיד לבוא הם יקיימו יותר מצוות, ומכל מקום נראה שהם לא יקבלו את כל המצוות כישראלים גמורים, אלא יתווספו עוד מצוות לשבע המצוות שהתחייבו כבר.

אולם לא רק בכמות המצוות נבדלים העמים מישראל, אלא אף באיכותן. שכן העמים יקיימו את המצוות רק מהצד הטבעי, השכלי, החינוכי, שהם יכירו בערך החינוכי שבמצוות, אבל ישראל מקיימים את התורה מהצד הסגולי. למדרגה זאת הם לא יתעלו אפילו בעולם הבא.

בטעמי מצוות עסקו רבים וטובים. בדורנו עסק בהם ד"ר ברט בקונטרסו "מצוות למה ניתנו", וקדם לו הרב הירש, ובדורות העבר הרמב"ם במורה נבוכים - כולם הדגישו את הפן השכלי-חינוכי, ומצד זה גם הגויים יש להם גישה למצוות. אך הפן העמוק של המצוות כפי שתיאר המהר"ל, למשל, "הדבק במצוות דבק בשכלי, והוא השכל האלוקי העליון, ועי"ז יש לו דבקות בו ית', ומוציאין אותו מן הטבע המשותפת, ובזה נפשו צרופה, ואז דבק בו ית'" (תפארת ישראל, פ"ט). או כדברי בעל התניא "שהמקיים מצוות הרי זה כמחבק את המלך ממש, דמה הפרש אם המלך לבוש לבוש אחד או כמה לבושים, מאחר שגוף המלך בתוכם" (תניא פ"ד); או הרב קוק - שהמצוות הן מעשה יצירה ולא רק עניין סימבולי (ר' למשל אורות, עמ' קכד) -

מעלות אלו לא ישוייכו לאומות העולם, אפילו לא לעתיד לבוא.

ההבדל העצמי שבין ישראל לעמים בשרש נשמתם הוא ששכל האדם בכללו, שאיננו כי אם שכל מציייר, מציג ברוחו את המצוי, ומגלם אותו במעשיו, באמנות לכל פרטיה, מסתגלים לו כל העמים אשר תחת כל השמים; אבל סגולה אלוקית של שכל יוצר, זאת היא הפליאה של סגולת ישראל, שהיא מבדלת אותו מן העמים כולם בעליוניות כזאת, שכל הבדל סוגי לא ידמה לו... אלוהים אתם ובני עליון כולכם, בעלי נשמה יוצרת, פועלת בציוורה על כל היקום, כדוגמא של מעלה, "ואשים דברי בפיו ובצל ידי כיסיתיו לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה" (אורות הקדש ח"ג, עמ' 70).

וכך פירש הרב י"ד סולובייצ'יק זצ"ל את המשמעות של ההקפות של סוכות לעומת ההקפות של שמחת תורה. העיקרון המנחה הוא שכאשר מקיפים את המרכז, מבטאים את השאיפה של המקיפים להגיע למרכז - ההקפה היא אמצעי בלבד. אנו מקיפים בד' מינים, שהן המצוות, את הבימה שעליה ניצב ספר תורה, ללמדך שהמצוות תפקידן להביא לידי לימוד בתורה. ברם ההקפות של שמייני עצרת שונות מהן, אמנם הן מהוות המשך להקפות של סוכות, אלא שהפעם אנו מקיפים את הבימה כשספרי תורה חבוקים בידינו, וההוראה היא שעל ידי לימוד תורה מגיעים אל התכלית, להתקרב לה', שכן הבימה מייצגת את מציאות השכינה.

ומשום כך הקפיד הגר"א שלא יעמוד שום אדם ליד הבימה בשעת ההקפות, שמנהג ההקפות הוא זכר למ"ש הגמרא, שעתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד מראה באצבעו, שנאמר "ואמר ביום ההוא הנה אלוקינו זה" (ישעיה כה, ט) (סוף מסכת תענית). ההקפות מורות כאילו השכינה באמצע, ואנו מקיפים אותה כשספרי תורה בידינו, והרי זה מלמד, שכל לימוד התורה מטרתה להגיע אל השכינה; ואין זה כבוד השכינה, שיעמוד שם אדם באותה שעה.

נמצא שישראל מקיימים מצוות כדי להגיע לתורה, ולומדים תורה כדי להידבק בה', ומטרה זו אינה נדרשת מהגויים, ואין הם מסוגלים לה. וע"כ בכל ימי החג כשעוסקים במצוות, יש לנו מכנה משותף איתם ויש אפשרות

של השפעה, ולכן מקריבים שבעים פרים כנגד שבעים אומות, שהמצוות יכולות להוות בסיס משותף לעתיד לבוא. אך להקפות של שמיני עצרת - העמים אינם בני שיוך כלל, וביום שמיני עצרת הסעודה היא רק לקב"ה ולנו, שחג זה מתאים רק ל"יחידה לייחודך" (מתפילת ההושענות), ולכן גם אחרי שאומות העולם יתקרבו לה', ויעבדוהו שכם אחד ובשפה ברורה יקראו בשם ה', מכל מקום, למדרגת ישראל לא יגיעו, ורק אני ואתם נשאר לסעודה, ואין לזרים שום חלק בה. לפיכך אנו מחבקים ומנשקים את ספר תורה - ולא מצאנו שום עם בעולם שיחבק וינשק ספר וירקוד עמו - כי ביום זה מופיע האור הישראלי שהוא למעלה מן הטבע: "קשה עלי פרידתכם, עשו לי סעודה קטנה".

וכשמסתלקים האורחים בהושענא רבה, אנו חותמים את שבע הקפות היום במילים - "למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלוקים" (מל"א ח ט); ולאחר שהודענו להם כי ה' הוא האלקים, אנו פותחים את יום שמיני עצרת במשפט - "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים" (דברים ד, לה), ואנו נותרים לבדנו בלי אורחים.

וכשרים בשמחת תורה, "אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו", נזכור את דברי חז"ל:

ר"ש אומר, קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו ואמר להם, בואו ונבלבל לשונם לע' גויים וע' לשונות. והפילו גורל, שנאמר "בהנחל עליון גויים" (דברים לב, ה) וכו'. ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו, שנאמר "כי חלק ה' עמו" (שם ט, ט). אמר הקב"ה, הַבְּלַגְוֹרְלִי שֶׁנִּפְלַעְלִי רִצְתָּהּ נִפְשֵׁי בּוֹ, שנאמר "חבלים נפלו לי בנעימים" (תהלים טו, ו).

אשרינו, מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו.